

## 8. ਸੱਚ ਵੀ ਮੁਥਾਜ ਹੈ

ਗੁਰਬੰਤਾ ਤੀਜੀ ਵਾਰੀ ਵੀ ਸਰਪੰਚ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ ਸੀ।

ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਿਰੋਧੀ ਉਮੀਦਵਾਰ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਵੋਟਾਂ ਦੇ ਫ਼ਰਕ ਨਾਲ ਹਰਾਇਆ ਸੀ।

ਇਹ ਤੀਜੀ ਚੋਣ ਸੀ। ਮੁਕਾਬਲਾ ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਉਮੀਦਵਾਰਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਆਇਆ ਸੀ। ਪਹਿਲੀਆਂ ਦੋ ਚੋਣਾਂ ਵਿਚ ਹਾਰ ਚੁੱਕਿਆ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਏਸ ਵਾਰ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੇਤੂ ਬਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਵੋਟਾਂ ਪੈਣ ਤੋਂ ਕਈ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਵੋਟਰਾਂ ਨੂੰ ਪਿਆਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਗਰੀਬ ਵੋਟਰਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਬੜੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਦਿਲ ਨਾਲ ਦਾਣੇ ਅਤੇ ਪੈਸੇ ਦਿੱਤੇ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਨੂੰ, ਕਿਸੇ ਵੀ, ਕੰਮ ਘਰ ਆਏ ਨੂੰ ਉਹਨੇ ਨਾਂਹ ਕਰ ਕੇ ਨਿਰਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ।

ਕਈਆਂ ਦਾ ਕਿਆਸ ਸੀ ਏਸ ਵਾਰ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਜਿੱਤੇਗਾ।

ਪਰ ਤੀਜੀ ਵਾਰੀ ਵੀ ਗੁਰਬੰਤਾ ਹੀ ਸਰਪੰਚ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ ਸੀ।

ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਜਿਵੇਂ ਸਾਰੇ ਵੋਟਰਾਂ ਲਈ ਗੁੱਸੇ ਦੀ ਅੱਗ ਬਲ ਪਈ ਸੀ। ਸ਼ਰਾਬਾਂ ਉਹ ਪਿਆਉਂਦਾ ਰਿਹਾ, ਪੈਸੇ ਉਹ ਦਿੰਦਾ ਰਿਹਾ, ਦਾਣੇ ਉਹ ਤੋਲਦਾ ਰਿਹਾ ਪਰ ਅੰਦਰ ਜਾ ਕੇ ਵੋਟਾਂ ਉਹਨਾਂ ਗੁਰਬੰਤੇ ਨੂੰ ਪਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸਨ।

ਵੋਟਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕਈ ਗੱਲਾਂ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਕੋਲ ਵੀ ਪੁੱਜ ਗਈਆਂ ਸਨ, “ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦਾਣਿਆਂ ਨਾਲ ਸਾਡੀ ਉਮਰ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਲੰਘ ਜਾਣੀ, ਸਾਡੀ ਪੂਰੀ ਓਥੋਂ ਹੀ ਪੈਣੀ ਐ।”

“ਦਿਨ ਨੂੰ, ਰਾਤ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਗੁਰਬੰਤਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਿਧਰੇ ਤੋਰ ਲਈਏ, ਵਿਚਾਰੇ ਨੇ ਕਦੇ ਮੱਥੇ ਵੱਟ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ। ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਧੋਖਾ ਕਿਵੇਂ ਕਰੀਏ?”

ਤੇ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਸਭ ਨਾਲੋਂ ਵਧ ਗੁੱਸਾ ਗੁਰਬੰਤੇ ਲਈ ਸੀ – ‘ਜੇ ਗੁਰਬੰਤਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ...’

ਗੁਰਬੰਤਾ ਮੇਰੇ ਚਾਚੇ ਦਾ ਲੜਕਾ ਸੀ।

ਮਿੱਠ ਬੋਲੜਾ, ਸਾਫ਼, ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਕੰਮ ਆਉਣ ਵਾਲਾ, ਘਰ ਆਏ ਨਾਲ ਅੱਧ ਕੁ ਦਾ ਹੋ ਕੇ ਬੋਲਦਾ ਸੀ।

ਪਰ ਕਰਮੇ ਤੋਂ ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਜ਼ਰਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਗਿਆ – ਜੇ ਗੁਰਬੰਤਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਹੋਰ ਕੌਣ ਉਸ ਸਾਹਮਣੇ ਅੜ੍ਹ ਸਕਦਾ ਸੀ।

ਤੇ ਇਕ ਦਿਨ, ਦਿਨ-ਦਿਹਾੜੇ ਗੁਰਬੰਤੇ ਦੇ ਬੂਹੇ ਅੱਗੇ ਸ਼ਰਾਬੀ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਗੁਰਬੰਤੇ ਨੂੰ ਬੰਦੂਕ ਨਾਲ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

“ਕਰਮ ਸਿਆਂ ਤੂੰ ਇਹ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ!” ਜਿਹੜੇ ਕੋਲ ਸਨ ਉਹ ਦਸਦੇ ਨੇ, ਗੁਰਬੰਤਾ

ਏਨਾ ਹੀ ਬੋਲਿਆ ਸੀ। ਖੜਾਕ ਸੁਣ ਕੇ ਜਦ ਮੈਂ ਬਾਹਰ ਆਇਆ ਸਾਂ ਤਾਂ ਗੁਰਬੰਤਾ ਜਿਵੇਂ ਕਦੇ ਦਾ ਸੁੱਤਾ ਪਿਆ ਸੀ।

“ਗੁਰਬੰਤਿਆ! ਬਾਈ ਗੁਰਬੰਤਿਆ!” ਮੈਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸਨ ਪਰ ਗੁਰਬੰਤਾ ਏਸ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਿਹਾ।

ਚੌਧਰੀ ਜੱਸਾ ਰਾਮ ਦੇ ਖੇਤ ਬੜੇ ਮੌਕੇ ਤੇ ਸਨ। ਦੋ ਸੌ ਕਿੱਲਾ ਇੱਕੋ ਥਾਂ। ਨਹਿਰ ਦੇ ਨਾਲ ਲੱਗਵੇਂ ਅਤੇ ਸੜਕ ਵੀ ਬਿਲਕੁਲ ਕੋਲੋਂ ਦੀ ਲੰਘਦੀ ਹੈ। ਕੁਝ ਦਿਨ ਹੋਏ ਤਾਂਗੇ ਉੱਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸਾਂ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਖੇਤ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਆਏ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਗੱਲ ਛੇੜ ਲਈ, “ਜੱਸਾ ਰਾਮ ਦੇ ਕੰਮ ਲੋਟ ਆਇਆ, ਦੋ ਸੌ ਦਾ ਦੋ ਸੌ ਕਿੱਲਾ ਇੱਕੋ ਮੂੰਹ ਭਰ ਲਿਆ। ਨਹਿਰ ਤੋੜੀ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਤਾਂ ਨਰਮੇ ਨੂੰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਹੋਇਆ ਪਰ ਕਣਕ ਤਾਂ ਹੁਣ ਕੌਰ ਈ ਪੱਕੂਗੀ।”

“ਸੁਣਿਐ ਏਸ ਵਾਰ ਖਰਚ ਬਹੁਤ ਹੋ ਗਿਆ, ਆਂਹਦੇ ਆ ਵੀਹ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਈਆ ਲੱਗ ਗਿਆ ਤਾਂ ਜਾ ਕੇ ਕਿਤੇ ਕੇਸ ਨਿੱਬੜਿਆ।”

“ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਭੋਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਓ, ਓਵਰਸੀਅਰ ਤੇ ਐਸ.ਡੀ.ਓ. ਤਾਂ ਸੈਂਕੜਿਆਂ ਦੀ ਮਾਰ ਹੁੰਦੇ ਆ। ਵੀਹ ਹਜ਼ਾਰ ਤਾਂ ਅੱਜਕਲ ਕਤਲ ਉਤੇ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ। ਮੈਨੂੰ ਦਿਓ ਪੰਦਰਾ ਹਜ਼ਾਰ ਜੀਹਨੂੰ ਸਲਾਹ ਚੁੱਕ ਦਿਉ ਜੇ ਇਕ ਦਿਨ ਦੀ ਵੀ ਸਜ਼ਾ ਹੋ ਗਈ ਤਾਂ ਪੰਜਾਹ ਹਜ਼ਾਰ ਦਿਉਂਗਾ।”

‘ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਵੀ ਕੋਈ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਮਿਲ ਗਿਆ ਹੋਵੇਗਾ,’ ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ।

ਥਾਣੇਦਾਰ ਗੁਰਬੰਤੇ ਦਾ ਲਿਹਾਜ਼ੀ ਸੀ, ਵਲ ਭੰਨ ਕੇ ਵੀ ਉਸ ਕੋਲ ਆ ਕੇ ਠਹਿਰਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਥਾਣੇ ਰਪਟ ਲਿਖਾਉਣ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਸਾਧਾਰਨ ਅਫਸੋਸ ਵੀ ਨਾ ਕੀਤਾ। ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹੋਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਜੀਪ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਆਖਿਆ।

ਪਿੰਡ ਜਾ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਤਸੱਲੀ ਕਰ ਲਈ— ਗੁਰਬੰਤੇ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਵਾਲਾ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਹੀ ਸੀ।

ਗੁਰਬੰਤੇ ਦੇ ਲਿਹਾਜ਼ੀ ਥਾਣੇਦਾਰ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਪਾਸੇ ਸੱਦ ਕੇ ਪੁੱਛਿਆ, “ਕਰਮੇ ਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹਾਉਣਾ ਕਿ ਛੁਡਾਉਣਾ?”

ਮੈਨੂੰ ਉਹਦਾ ਇਹ ਸਵਾਲ ਬੜਾ ਬੇਢੰਗਾ ਲੱਗਿਆ। ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਭਰ ਆਈਆਂ। ਮੈਂ ਕੁਝ ਬੋਲ ਨਾ ਸਕਿਆ। ਨੀਵੀਂ ਪਾ ਲਈ।

“ਸੰਗ ਸ਼ਰਮ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਜਿਵੇਂ ਆਖੋਗੇ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ, ਅਜੇ ਤਾਂ ਇਹ ਆਪਣੇ ਹੱਥ-ਵੱਸ ਐ।”

“ਬੰਨ੍ਹਾਉਣਾ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ?” ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਬੜੀ ਔਖ ਨਾਲ ਬੋਲਿਆ ਗਿਆ, “ਕਰਮਾ ਢਾਹੇ ਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਵੀ ਸਾਡਾ ਹੱਕ ਤਾਂ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਉਹ ਤਾਂ ਹੁਣ ਮੁੜਦਾ ਨਹੀਂ ਕਰਮਾ ਹੀ ਨਾ ਦਿਸੇ ਤਾਂ ਘਰਦਿਆਂ ਦਾ ਕਾਲਜਾ ਤਾਂ ਨਾ ਮੱਚੂ।”

ਮੈਂ ਮੁਕੱਦਮੇਬਾਜ਼ੀ ਤੋਂ ਅਨਜਾਣ ਸਾਂ।

“ਘਰੇ ਜਾ ਕੇ ਸਲਾਹ ਕਰ ਕੇ ਦੱਸ।”

ਮੈਂ ਘਰ ਗਿਆ। ਲੋਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਉਠਾ ਕੇ ਘਰਦਿਆਂ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕੀਤੀ। ਉਹਨਾਂ ਵੀ ਮੇਰੇ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੀ ਆਖੀ ਪਰ ਜਿਹੜੀ ਗੱਲ ਦਾ ਮੈਨੂੰ ਖਿਆਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਇਆ, ਉਹ ਵੀ ਗੁਰਬੰਤੇ ਦੀ ਮਾਂ ਨੇ ਆਖ ਦਿੱਤਾ, “ਪੁੱਤ ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਉਹ ਮੰਗਦਾ ਦੇ ਦੇ ਪਰ ਕਰਮਾਂ ਅੱਖੀਂ ਨਾ ਦਿਸੇ। ਕਿੱਲੇ ਦੇ ਘੱਟ ਵਾਹ ਲਾਂਗੇ ਪਰ ਮੇਰੇ ਪੁੱਤ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣਾ। ਉਂ ਹੁਣ ਬੋਭੇ ਈ ਵੱਸ ਐ।” ਪਰਲ-ਪਰਲ ਹੰਝੂ ਚਾਚੀ ਜੀ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ 'ਚੋਂ ਵਹਿ ਰਹੇ ਸਨ।

ਗੱਲ ਥਾਣੇਦਾਰ ਨਾਲ ਮੁੱਕ ਗਈ। ਜਿਵੇਂ ਸਾਡਾ ਵਕੀਲ ਕਹੇਗਾ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਕਰੀ ਚੱਲੇਗਾ। ਡੀ.ਐਸ.ਪੀ. ਨੂੰ ਉਹ ਸੰਭਾਲੇਗਾ ਅਤੇ ਜੇ ਤਫ਼ਸੀਲ ਐਸ.ਪੀ. ਨੇ ਆਪ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀ ਤਾਂ ਉਹ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। “ਸਰਕਾਰੀ ਵਕੀਲ ਨੂੰ ਵੀ ਤੁਸੀਂ ਖੁਸ਼ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇਗਾ।” ਉਸ ਨੇ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ।

“ਰੋਟੀ ਦਾ ਓਧਰ ਤਾਂ ਕੋਈ ਸੁਆਦ ਨਹੀਂ ਆਉਣਾ ਏਧਰ ਹੀ ਮੁਰਗਾ ਮੰਗਵਾ ਲੈ, ਨਾਲੇ ਇਕ ਬੋਤਲ ਘੁੱਟ-ਘੁੱਟ ਲੈ ਲਵਾਂਗੇ ਐਵੇਂ ਚਿੱਤ ਜਿਹਾ ਖੁੱਸੀ ਜਾਂਦੇ।”

ਮੈਂ ਉਸ ਵੱਲ ਵੇਖਿਆ। ‘ਚੰਗਾ ਜੀ’ ਆਖਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਚਾਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਆਂਢ-ਗੁਆਂਢ ਗੁਰਬੰਤੇ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਕਿਸੇ ਘਰ ਵੀ ਅੱਗ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਲੀ- ਮੈਂ ਤਰਲਾ ਲਿਆ, “ਜੇ ਇਹ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਆਪਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦਿਨ ਤੇ ਹੀ ਰੱਖ ਲਈਏ ਤਾਂ?”

ਉਹ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਹੱਸਿਆ, “ਸਾਡਾ ਤਾਂ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਦਿਨਾਂ ਤੇ ਹੀ ਮੌਕਾ ਲੱਗਦੈ। ਸਾਨੂੰ ਵਿਆਹਾਂ ਦੇ ਨਿਉਂਦੇ ਕੌਣ ਘੱਲਦੈ?”

ਮੈਨੂੰ ਕਹਿਰਾਂ ਦਾ ਗੁੱਸਾ ਆਇਆ। ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਕੀਤਾ ਕਿ ਮੈਂ ਇਸ ਨੂੰ ਹੁਣੇ ਘਰੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾਣ ਲਈ ਆਖ ਦੇਵਾਂ, ਪਰ ਉਸੇ ਪਲ ਚਾਚੀ ਜੀ ਦੀਆਂ ਭਿੱਜੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਗਈਆਂ ਤੇ ਮੈਂ ਦਿਲ ਉਤੇ ਪੱਥਰ ਰੱਖ ਕੇ ਬੋਤਲ ਅਤੇ ਕੁੱਕੜ ਮੰਗਵਾ ਲਿਆ।

ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਮੇਰੇ ਭਰਾ ਨੇ ਸ਼ਰਾਬ ਅਤੇ ਮੀਟ ਨੂੰ ਮੂੰਹ ਲਾ ਕੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਵੇਖਿਆ ਪਰ ਉਹਦੀ ਲਾਸ਼ ਦੇ ਸਸਕਾਰ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਮੇਰੇ ਘਰ ਮੁਰਗਾ ਬਣ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਬੈਠਕ ਵਿਚ ਬੂਹੇ ਬੰਦ ਕਰ ਕੇ ਉਹ ਬੋਤਲ ਨੂੰ ਖਾਲੀ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ।

“ਮੇਰਾ ਭਾਵੇਂ ਸਾਰਾ ਘਰ ਲੱਗ ਜਾਵੇ ਪਰ ਕਰਮਾਂ ਮੈਨੂੰ ਪਿੰਡ 'ਚ ਫਿਰਦਾ ਨਾ ਦਿਸੇ।” ਬਿੰਦੇ-ਬਿੰਦੇ ਚਾਚੀ ਜੀ ਦੀ ਇਹ ਆਵਾਜ਼ ਮੇਰੇ ਕੰਨਾਂ 'ਚ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨਾਉਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀ ਸੀ।

“ਜੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨਾਲ ਦੁਖ ਰੰਜ ਐ ਤਾਂ ਅੱਜ ਮੌਕਾ ਹੈ, ਆਪਣਾ ਕੀ ਜ਼ੋਰ ਲੱਗਦੈ ਉਹਦਾ ਨਾਂ ਵੀ ਵਿਚੇ ਦੱਬ ਦਿਆਂਗੇ।” ਦੋ ਪੈਂਗ ਲਾ ਲੈਣ ਪਿਛੋਂ ਪੂਰਾ ਦਿਆਲ ਹੋ ਕੇ ਥਾਣੇਦਾਰ ਮੈਨੂੰ ਪੁੱਛ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਮੈਂ ਅਤੇ ਗੁਰਬੰਤਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਨੌਂ-ਦਸ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਲੜਕੀ ਮੌਕੇ ਦੇ ਗਵਾਹ ਬਣ ਗਏ। ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਗਵਾਹ ਉਹ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਜਿਹੜੇ ਹਿੱਲਣ ਵਾਲੇ ਨਾ ਹੋਣ। ਨਾ ਉਹ ਡਰਨ ਅਤੇ ਨਾ ਲਾਲਚ ਵਿਚ ਹੀ ਆਉਣ।

ਪੰਜਵੀਂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਦੀ ਪਰਮਜੀਤ ਕਾਫ਼ੀ ਚੁਸਤ ਸੀ ਅਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਸੀ ਕਿ ਜਿਵੇਂ

ਸਿਖਾਵਾਂਗੇ ਉਹ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਅਦਾਲਤ ਵਿਚ ਬਿਆਨ ਦੇ ਦੇਵੇਗੀ। ਬੱਚੇ ਦੀ ਗੁਆਹੀ ਦਾ ਜ਼ਿੰਨਾ ਅਸਰ ਹੁੰਦੇ, ਵੱਡੇ ਦਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਥਾਣੇਦਾਰ ਨੇ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਸੀ।

“ਬੋਡਾ ਕੰਮ ਸੋਲਾਂ ਆਨੇ ਸਹੀ ਹੋਵੇਗਾ।” ਥਾਣੇਦਾਰ ਤੁਰਨ ਸਮੇਂ ਮੈਨੂੰ ਦੱਸਣ ਲੱਗਿਆ, “ਜਿਹੜੀ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਹੋਈ ਐ ਏਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ ਆਉਣਾ ਪਰ ਪੁੱਤ ਮੈਂ ਕਰਮੇ ਨੂੰ ਵੀ ਬਣਾਉਂ। ਤੁਸੀਂ ਏਸ ਗੱਲ ਦਾ ਰੰਜ ਨਾ ਮੰਨਿਓ। ਬੋਡਾ ਬਹੁਤ ਸੇਕ ਬੰਦਾ ਮਾਰਨ ਦਾ ਉਹਨੂੰ ਵੀ ਲੱਗਨਾ ਚਾਹੀਦੈ।” ਥਾਣੇਦਾਰ ਦੀ ਏਸ ਗੱਲ ਦਾ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਕੋਈ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਡਾਕਟਰ ਨਾਲ ਵੀ ਗੱਲ ਮੈਨੂੰ ਹੀ ਕਰਨੀ ਪਈ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਸਵੇਰੇ ਹੀ ਮੈਂ ਉਸ ਦੀ ਕੋਠੀ ਗਿਆ।

“ਕੱਲ੍ਹ ਜਿਹੜਾ ਕੇਸ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਆਇਆ ਸੀ, ਉਸ ਬਾਬਤ ਆਇਆਂ।” ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਉਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਦੱਸਿਆ।

“ਤੁਸੀਂ ਕਿਹੜੀ ਪਾਰਟੀ ਵੱਲੋਂ ਹੋ-ਮੁਲਜ਼ਮ ਵੱਲੋਂ ਕਿ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸਿਓਂ?”

“ਦੂਸਰੇ ਪਾਸਿਓਂ?”

“ਮੇਰੀ ਹਮਦਰਦੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਕਤਲ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।” ਉਸ ਨੇ ਆਖਿਆ, “ਹਾਂ ਦੱਸੋ, ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ?”

“ਮੈਂ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਦੀ ਅਜਿਹੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਇਆ, ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਅਜਿਹੇ ਅਣ-ਗਿਣਤ ਕੇਸ ਭੁਗਤੇ ਹੋਣਗੇ।”

“ਹਾਂ, ਹਾਂ ਸਾਡਾ ਤਾਂ ਇਹ ਰੋਜ਼ ਦਾ ਹੀ ਕੰਮ ਹੈ।” ਉਹ ਮੁਸਕਰਾਇਆ।

“ਹੱਸਣ ਦੀ ਏਸ ਵਿੱਚ ਕੀ ਗੱਲ ਸੀ?” ਮੈਂ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਸੋਚਿਆ ਪਰ ਮੈਂ ਬੋਲ ਰਿਹਾ ਸਾਂ, “ਅਸੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਅਾਂ ਕਿ ਕਾਤਲ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਕਲ ਨਾ ਜਾਵੇ।”

“ਤੁਸੀਂ ਬੜਾ ਚੰਗਾ ਕੀਤਾ, ਮੌਕੇ ਉੱਤੇ ਹੀ ਆ ਗਏ ਜੇ, ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਗੱਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਤਾਂ ਬੜੀ ਔਖ ਹੋਣੀ ਸੀ।”

ਉਹ ਕੁਝ ਦੇਰ ਰੁਕ ਗਿਆ।

“ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਵਕੀਲ ਨਾਲ ਸਲਾਹ ਕਰ ਲਵੋ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਕਹਿਣਗੇ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਿਪੋਰਟ ਕਰ ਦਿਆਂਗਾ। ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਆ ਜਾਣਾ।” ਉਸ ਨੇ ਕੁਝ ਅਟਕ ਕੇ ਆਖਿਆ, “ਜੇ ਕੁਝ ਲਿਆਏ ਹੋ ਤਾਂ ਦੇ ਜਾਵੋ?”

“ਡਾਕਟਰ ਸਾਹਿਬ ਗਰੀਬ ਜਿਹੇ ਆਦਮੀ ਹਾਂ। ਨਾਲੇ ਘਰੋਂ ਬੰਦਾ ਗਿਆ, ਨਾਲੇ ਖਰਚ।” ਮੈਂ ਤਰਲਾ ਲਿਆ-ਹੱਥ ਜੋੜੇ।

“ਉਹ ਤਾਂ ਏਸ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਢਾਈ-ਤਿੰਨ ਹਜ਼ਾਰ ਵੀ ਦੇ ਦੇਣਗੇ ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਪੰਦਰਾਂ ਸੌ

ਲੈਂਦੇ ਆਇਓ।” ਉਸ ਨੇ ਉਦਾਰਤਾ ਵਿਖਾਈ।

‘ਬਾਰਾਂ ਸੌ ਦੇ ਕੇ ਪੈਰ ਫੜ ਲਵਾਂਗਾ।’ ਵਾਪਸ ਜਾਂਦਿਆਂ ਮੈਂ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਸਾਂ।

ਮੈਜਿਸਟਰੇਟ ਨੇ ਮੇਰੀ ਗੁਆਹੀ ਲੈ ਕੇ ਹੀ ਕੇਸ ਸੈਸ਼ਨ ਦੇ ਸਪੁਰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਤਰ੍ਹਾਂ-ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਏਸ ਕੇਸ ਬਾਬਤ ਲੋਕ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਕਰਮੇ ਕੇ ਪੈਸਾ ਪਾਣੀ ਵਾਂਗ ਵਹਾ ਰਹੇ ਸਨ।

‘ਕਚਹਿਰੀ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਕੰਧਾਂ ਵੀ ਪੈਸੇ ਮੰਗਦੀਆਂ ਹਨ।’ ਮੇਰੇ ਤਜ਼ਰਬੇ ਵਿੱਚ ਇਹ ਗੱਲ ਹੁਣ ਆਈ ਸੀ।

ਕਦੀ-ਕਦੀ ਬੜੀ ਖਿੱਝ ਆ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਬੜਾ ਅਕੇਵਾਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਬੇਵੱਸ ਸਾਂ। ਸੱਪ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚ ਕੋਹੜ ਕਿਰਲੀ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਸੀ।

ਅੰਤ ਸੈਸ਼ਨ ਦੇ ਪੇਸ਼ੀ ਦੀ ਤਰੀਕ ਨਿਕਲ ਆਈ।

ਪੰਦਰਾਂ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਵਕੀਲ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਬਿਆਨ ਸਿਖਾਉਣ ਲਈ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਬੁਲਾ ਲਿਆ। ਕਿਸੇ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਗੱਲ ਤੋਂ ਬਿੜਕਿਆਂ ਵੀ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਬਰੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਵਕੀਲ ਨੂੰ ਮੂੰਹ ਮੰਗੇ ਪੈਸੇ ਦਿੱਤੇ ਸਨ ਅਤੇ ਹੁਣ ਉਹ ਤਨੋਂ-ਮਨੋਂ ਕੇਸ ਲੜ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਜੇ ਸਾਡੇ ਬਿਆਨ ਥਾਣੇਦਾਰ ਨੇ ਲਿਖੇ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਨਕਲ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਸੀ ਤੇ ਪਰਮਜੀਤ ਨੂੰ ਉਹ ਮੈਂ ਕਈ ਵਾਰ ਪੜ੍ਹਾਈ ਸੀ। ਇਹ ਵੀ ਮੈਂ ਉਹਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਸੀ ਕਿ ਆਪਾਂ ਬਿਆਨ ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਦੇਣੇ ਹਨ। ਜੇ ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਕਰਨਾ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਉਹ ਵਕੀਲ ਦੱਸ ਦੇਵੇਗਾ।

ਵਕੀਲ ਨੇ ਪਰਮਜੀਤ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਕੁਝ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛੇਗਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਮਝਾਏ ਮੁਤਾਬਕ ਹੀ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦੇਣੇ ਹੋਣਗੇ। ਤੂੰ ਸਕੂਲ ਜਾਣ ਵਾਸਤੇ ਘਰੋਂ ਨਿਕਲੀ ਸੈਂ ਜਦੋਂ ਕਰਮੇ ਨੇ ਤੇਰੇ ਭਾਪੇ ਦੇ ਬੰਦੂਕ ਮਾਰੀ। ਬੰਦੇ ਉਥੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਧਰਮਸ਼ਾਲਾ ਤੇ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਤੇਰਾ ਇਹ ਚਾਚਾ ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਦੇ ਘਰ ਵੱਲੋਂ ਹਲ ਚੁੱਕ ਕੇ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਹੋਰ ਬੰਦਿਆਂ ਦੇ ਤੂੰ ਆਖ ਦੇਈਂ ਮੈਂ ਨਾਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੀ। ਫੇਰ ਤੈਨੂੰ ਦੂਸਰਾ ਵਕੀਲ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛੇਗਾ। ਉਹ ਤੈਨੂੰ ਕਿੰਨਾ ਵੀ ਬਿੜਕਾਵੇ ਤੂੰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਆਖਣਾ ਕਿ ਤੂੰ ਤੇ ਤੇਰਾ ਇਹ ਚਾਚਾ ਕਰਮੇ ਨੂੰ ਵੇਖਦੇ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਨੂੰ ਬੰਦੂਕ ਚਲਾਉਂਦੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਵੇਖਿਆ ਸੀ। ਤੇਰਾ ਭਾਪਾ ਬੈਠਾ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਉਸ ਦੇ ਬੰਦੂਕ ਵੱਜੀ। ਉਹ ਕੁਝ ਬੋਲਿਆ ਸੀ ਪਰ ਤੈਨੂੰ ਰੋਲੇ ਵਿੱਚ ਸੁਣਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਬੰਦੂਕ ਦੀ ਗੋਲੀ ਲੱਗਣ ਪਿੱਛੋਂ ਤੇਰਾ ਭਾਪਾ ਪਿਛਾਂਹ ਨੂੰ ਡਿੱਗ ਪਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਕੰਧ ਨਾਲ ਢੇ ਲੱਗ ਗਈ।

ਵਕੀਲ ਨੇ ਕਾਫ਼ੀ ਸਮਝਾਉਣ ਪਿੱਛੋਂ ਕੁਝ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛੇ ਅਤੇ ਪਰਮਜੀਤ ਉਹਦੇ ਦੱਸੇ ਅਨੁਸਾਰ ਉਤਰ ਦਿੰਦੀ ਰਹੀ। ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਜਵਾਬ ਠੀਕ ਨਾ ਦਿੰਦੀ, ਉੱਥੇ ਵਕੀਲ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝਾ ਦਿੰਦਾ।

ਵਾਪਸ ਆਉਂਦਿਆਂ ਮੈਂ ਪਰਮਜੀਤ ਨੂੰ ਆਖਿਆ, “ਸਿਆਣੀ ਬਣੀਂ ਬੇਟਾ, ਜਿਵੇਂ ਇਹ ਤੈਨੂੰ ਦਸਦੇ ਹਨ ਓਵੇਂ ਯਾਦ ਰੱਖੀਂ। ਉੱਥੇ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਦੀ ਬਹੁਤੀ ਕਾਹਲ ਨਾ ਕਰੀਂ। ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਸੋਚ ਕੇ ਜਵਾਬ ਦਿਆ ਕਰੀਂ। ਅਜੇ ਦਿਨ ਬਹੁਤੇ ਪਏ ਆ। ਆਪਾਂ ਰੋਜ਼ ਬਿਆਨ ਸਿੱਖਣ ਆਇਆ ਕਰਾਂਗੇ।

ਉਦੋਂ ਤਕ ਇਹ ਆਪਾਂ ਨੂੰ ਸੁਆਰ ਕੇ ਯਾਦ ਕਰਵਾ ਦੇਣਗੇ।”

“ਤੁਸੀਂ ਚਾਚਾ ਕੋਲ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਭਾਪੇ ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ?”

“ਹਾਂ।” ਮੈਂ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੀ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ, “ਕਿਉਂ?”

“ਤੁਸੀਂ ਉਹਨੂੰ ਫੜ ਲੈਂਦੇ, ਆਪਾਂ ਉਹਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੰਦੇ।”

“ਨਹੀਂ ਬੱਲਿਆ ਅਸਲ 'ਚ ਮੈਂ ਉੱਥੇ ਨਹੀਂ ਸਾਂ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਘਰੇ ਸਾਂ ਪਰ ਆਪਾਂ ਇਹ ਗੱਲ ਕਚਹਿਰੀ 'ਚ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ।”

“ਚਾਚਾ ਜੀ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਮੈਂ ਵੀ ਕੋਲ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪਤੈ ਕਿ ਭਾਪਾ ਜੀ ਨੂੰ ਕਰਮੇ ਨੇ ਮਾਰਿਆ, ਫੇਰ ਆਪਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਝੂਠ ਕਿਉਂ ਬੁਲਾਉਂਦੇ ਆ।”

“ਕੀ ਪਤਾ ਆਪਣੇ ਝੂਠਾਂ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਵੀ..... ” ਮੈਂ ਚੁੱਪ ਕਰ ਗਿਆ। ਮੇਰਾ ਗੱਚ ਭਰ ਆਇਆ ਸੀ।

ਮੈਂ ਪਰਮਜੀਤ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣਾ ਚਾਹਿਆ, “ਭਾਵੇਂ ਸਾਨੂੰ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਸਿਖਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਝੂਠ ਬੋਲਣਾ ਪਾਪ ਹੈ ਅਤੇ ਸੱਚ ਬੋਲਣਾ ਪੁੰਨ। ਪਰ ਕਈ ਵਾਰ ਸੱਚ ਨੂੰ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਲਈ ਝੂਠ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲੈਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ.....”

ਪਰ ਮੈਂ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਬੋਲ ਸਕਿਆ।

ਭਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਮੈਂ ਪਰਮਜੀਤ ਵੱਲ ਵੇਖਿਆ।

“ਚਾਚਾ ਜੀ ਤੁਸੀਂ ਰੋਂਦੇ ਕਿਉਂ ਹੋ?” ਪਰਮਜੀਤ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ।

\*\*\*\*\*

## ਅਭਿਆਸ-ਪ੍ਰਸ਼ਨ

1. ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਗੁਰਬੰਤੇ ਸਰਪੰਚ ਦਾ ਕਤਲ ਕਿਉਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ?
2. ਸਰਪੰਚ ਦੇ ਕਤਲ ਹੋ ਜਾਣ ਮਗਰੋਂ ਥਾਣੇਦਾਰ ਦਾ ਵਿਹਾਰ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ? ਬਿਆਨ ਕਰੋ।
3. ਕਾਤਲ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦਵਾਉਣ ਲਈ ਕਿਸ-ਕਿਸ ਨੂੰ ਰਿਸ਼ਵਤ ਦੇਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ?
4. ਮੁਕਦਮੇ ਸਮੇਂ ਗਵਾਹ ਕਿਹੋ ਜਿਹੇ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ? ਕਹਾਣੀ ਅਨੁਸਾਰ ਗਵਾਹ ਕੌਣ-ਕੌਣ ਬਣੇ ?
5. “ਕਚਹਿਰੀ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਕੰਧਾਂ ਵੀ ਪੈਸੇ ਮੰਗਦੀਆਂ ਹਨ ?” ਦਲੀਲ ਸਹਿਤ ਸਮਝਾਓ।
6. “ਫੇਰ ਆਪਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਝੂਠ ਕਿਉਂ ਬੁਲਾਉਂਦੇ ਆ।” ਪਰਮਜੀਤ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਕਦੋਂ ਤੇ ਕਿਉਂ ਬੋਲਦੀ ਹੈ ?
7. ‘ਸੱਚ ਵੀ ਮੁਥਾਜ ਹੈ’ ਕਹਾਣੀ ਰਾਹੀਂ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਸਾਨੂੰ ਕੀ ਸੁਨੇਹਾ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ?

## ਬਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਗਰੇਵਾਲ

ਸਮਕਾਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਬਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਗਰੇਵਾਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨਾਂ ਹੈ। ਬਲਵਿੰਦਰ ਗਰੇਵਾਲ ਕੋਲ ਕਹਾਣੀ ਕਹਿਣ ਦੀ ਅਸਾਧਾਰਨ ਜਾਚ ਹੈ। ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਪਰਵਰਤਿਤ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਹਰ ਕੋਣ ਤੋਂ ਵਾਚਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਕਥਾ ਸੰਵੇਦਨਾ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਅੰਦਾਜ਼ ਕਰਕੇ ਖਾਸ ਧਿਆਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਬਲਵਿੰਦਰ ਗਰੇਵਾਲ ਦਾ ਜਨਮ 25 ਮਈ 1960 ਨੂੰ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਪਿੰਡ ਬੂਥਗੜ੍ਹ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਐਮ. ਏ., ਬੀ. ਐੱਡ. ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਉਪਰੰਤ ਉਸ ਨੇ ਅਧਿਆਪਨ ਕਿੱਤੇ ਨੂੰ ਚੁਣਿਆ। ਖੰਨੇ ਵਿੱਚ ‘ਨਵਦੀਪ ਅਕੈਡਮੀ’ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਵੀ ਕੀਤੀ।

ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਹਿਤਕ ਗੁੜ੍ਹਤੀ ਬਚਪਨ ਵਿੱਚ ਮਿਲੇ ਮਾਹੌਲ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਗਿਆਨ ਜਗਤ ਵਿੱਚ ਬਾਪੂ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਆਲੋਚਨਾ ਵੀ ਉਸ ਦਾ ਸਾਹਿਤਕ ਖੇਤਰ ਹੈ। ‘ਯੁੱਧ ਖੇਤਰ’ ਉਸ ਦਾ ਪਲੇਠਾ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੈ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਰਹਿਤਲ ਦੇ ਨਿੱਕੇ ਵੱਡੇ ਮਸਲੇ ਪੇਸ਼ ਹੋਏ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਹਾਰ ਦੇ ਬਦਲਦੇ ਪ੍ਰਤੀਮਾਨ ਤੇ ਨਾਰੀ ਸਰੋਕਾਰ ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹਨ। ਜਟਿਲ ਬਿਰਤਾਂਤ ਸਿਰਜਦੀਆਂ ਇਹ ਕਹਾਣੀਆਂ ਆਕਾਰ ਪੱਖੋਂ ਲੰਮੀਆਂ ਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਿੱਛਲ ਝਾਤ ਦੀ ਜੁਗਤ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਮੁਹਾਰਤ ਹਾਸਲ ਹੈ। ‘ਮੋਹ ਪਾਸ਼’ ਹਥਲੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਗਰੇਵਾਲ ਦੀ ਖੂਬਸੂਰਤ ਕਹਾਣੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪਿੰਡਾਂ ‘ਚ ਵੱਸਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮੋਹ-ਪਿਆਰ, ਵੈਰ-ਵਿਰੋਧ, ਸਾਂਝ ਆਦਿ ਦੇ ਸੰਤਾਪ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।